

SİYASƏT

Prezident İlham Əliyevin

“Xəzərin geosiyasəti” konsepti

II MƏQALƏ

Prezident İlham Əliyevin
Xəzərin geosiyasəti konseptinin
əsas tərkib hissələri

Öncə onu vurğulayaq ki, İlham Əliyev 2003-cü ildə dərc olunmuş “Azərbaycanın Xəzər nefti” adlı əsərində “Xəzər nefti – geosiyasi aspektlər” və “Xəzəryanı region-da geosiyasi aspektlər” ifadələrini işlətmisdir. Bu, səbəbsiz deyildir. Yəni Azərbaycan Prezidenti Xəzərin geosiyasətinə coğrafi olaraq Xəzəryanı region kontekstində, onun təbii resurslarını ciddi surətdə nəzərə almaqla yanaşır. Bu zaman Xəzər məsələsinin yalnız geosiyasi aspektlə məhdudlaşmadığına da işarə verir. Buna görədir ki, İlham Əliyev əsərlərində həm “Xəzəryanı region”, həm də “Xəzər nefti” ifadələrinin geosiyasi aspektlərindən bəhs edir.

Bu yanaşma mövzunu həm konkretləşdirir, ona dəqiq predmet əlaməti verir, həm də tədqiqat məqsədini konkret hədəfə fokuslandırır. Nəzəri-konseptual səviyyədə isə Azərbaycan Prezidentinin Xəzərin, ümumiyyətlə, geosiyasətinə yanaşmasının üç əsas tərkib hissəsini müəyyən etməyə imkan yaradır. Onlar aşağıdakılardır:

- *Xəzərin geosiyasətinin nəzəri-konseptual aparatı;*
- *Xəzərin siyasi tarixi;*
- *Müasir regional və qlobal geosiyasi xüsusiyyətlər fonunda Xəzərin obrazının yaradılması.*

Xəzərin geosiyasətinin nəzəri-konseptual aparatı dəqiq metodologiyaya əsaslanır. Onun işığında həm siyasi tarix məsələsi, həm də regional və qlobal geosiyasətin xüsusiyyətləri təhlil edilir. Bu zaman mütləq surətdə problemin bir aspekti Xəzər faktoruna dayanır. Yəni ümumiyyətlə, Xəzərin geosiyasətindən sırf nəzəri səviyyədə söhbət getmir, o, həmişə predmetik mənası və birbaşa Xəzərə aid olan faktorlarla məntiqi bağlılıqda tədqiq edilir.

Azərbaycan Prezidentinin məsələyə bu cür yanaşması bir tərəfdən, tədqiqata nəzəri güc verir, digər tərəfdən də, geosiyasi konsepti praktiki-tətbiqi aspektdə çox səmərəli edir. Onun prizmasında müstəqil Azərbaycanda güclü dövlət quruculuğunun çox mühüm cəhətləri aydın görünür.

İndi hər bir tərkib hissəsi üzərində ayrıca dayanaq.

Xəzərin geosiyasətinin
nəzəri-konseptual aparatı

“Azərbaycanın Xəzər nefti” əsərinin girişində ümumi formada Prezident İlham Əliyev tədqiqatın başlıca məqsədini aydın ifadə etmişdir. Azərbaycanın dövlət başçısı yazır ki, kitab qədim dövrlərdən başlayaraq Xəzər regionunun siyasi və iqtisadi inkişafının, Azərbaycanın Xəzəryanı hissəsinin tarixi inkişafının, müasir geosiyasətdə respublikanın mühüm rolunu şərtləndirən faktorların dərk edilməsinin tədqiqinə həsr edilmişdir.

Burada tədqiqatda üç aspektin sintezini görürük – birincisi, Xəzər regionunun siyasi və iqtisadi inkişafı, ikincisi, Azərbaycanın Xəzəryanı hissəsinin tarixi inkişafı və üçüncüsü, müasir geosiyasətdə Azərbaycanın mühüm rolunu şərtləndirən faktorların dərk. Onların sistemli formada tədqiqi üçün ümumi nəzəri-konseptual mənzərədə tarixi, siyasi, iqtisadi və geosiyasi aspektlərin vəhdətini təmin edən yanaşma lazım gəlir. Eyni zamanda, dərkətmə “trayektoriyası” ümumnəzəri ilə praktiki-tətbiqi aspektlərinin “ortaq idraki zonasında” formalaşmalıdır. Onun idraki hüdudunun bir sərhədini tarixi və müasir kontekstdə nəzəri geosiyasi yanaşma, digər tərəfini konkret Azərbaycana aid tarixi və geosiyasi məqamlar təşkil edir. Prezident İlham Əliyev əsərdə bu məqamı daha konkret ifadə etmişdir. Müəllif vurğulayır ki, “regionda siyasi və iqtisadi fəaliyyətin yaranması və inkişafı”, “dövlətlərarası münasibətlər”, “tarixi proseslər” “müasir geosiyasi situasiyanın formalaşması”na gətirib çıxaran faktorlar kimi araşdırılmışdır. Bu, avtomatik olaraq tədqiqatın tarixi tərəfini iki aspektdə aktuallaşdırır.

Birincisi, Azərbaycan Prezidenti Xəzərin siyasi, tarixi və iqtisadi transformasiyalarını müasir geosiyasi situasiyanın formalaşmasının nəzəri və praktiki elmi obrazlarını yaratmaq məqsədilə tədqiq etmişdir. Bu, Azərbaycan Prezidentinin elmi problemə ontoloji yanaşmasının göstəricisidir. Yəni tarixi xronologiyada gerçək olan faktlardan çıxış edərək tədqiqat obyektinin obrazını yaratmışdır. Bu zaman qarşısına qoyduğu müasir regional geosiyasi situasiyanın dərkə başlıca elmi məqsəd kimi diqqətə alınmışdır.

İkincisi, Azərbaycan Prezidentinin həmin mövzuda apardığı araşdırmaların tarixçəsi ilə bağlıdır. Belə ki, həm keçən əsrin 90-cı illərində yazılmış öncəki əsərlərdə, həm də 3 cildlik “Azərbaycan nefti dünya siyasətində” kitabında Azərba-

canın neft siyasəti tarixinin ayrı-ayrı aspektləri öyrənilmişdir. Sonrakı mərhələdə, yəni “Azərbaycanın Xəzər nefti” (2003-cü il) əsərində isə “bu problemin sistemli və kompleks öyrənilməsi məqsədi qarşıya qoyulmuşdur”. Bu, peşəkar tədqiqatda araşdırma təcrübəsinin nümunəsidir. Müəllif ardıcıl, mərhələli və tədqiqatın əhatə dairəsini genişləndirməklə öncədən müəyyən etdiyi elmi tədqiqatın strategiyasını reallaşdırmışdır.

Məntiqi olaraq belə alınır ki, əsərdə təbii edilən yanaşma metodologiyası vurğulanan özəllikləri əsas tutaraq müəyyən edilmişdir. Prezident İlham Əliyev müəllif kimi “Xəzərin geosiyasəti” konseptinin ciddi nəzəri və metodoloji bazasını illərlə davam edən yaradıcılıq prosesində yaratmışdır. Bu, olduqca ciddi elmi təcrübədən xəbər verir. Prezident İlham Əliyev 2003-cü ildə qələmə aldığı əsərdə mövzuya sərf etdiyi nəhəng yaradıcılıq zəhmətini yüksək nəzəri-konseptual səviyyədə olduqca inandırıcı təqdim edə bilmişdir. İndi nəzəri səviyyədə Prezident İlham Əliyevin tədqiq etdiyi elmi problemə yanaşmasının bir qədər konkret detallarına baxaq.

Geosiyasət elm kimi

Dövlət başçısı Xəzər konseptini geosiyasətin elmi anlamı çərçivəsində hazırlamışdır. Prezident İlham Əliyev əsərində vurğulayır ki, geosiyasət coğrafi, tarixi, siyasi və dövlətin strateji potensialına təsir edən, qarşılıqlı əlaqədə olan digər faktorları öyrənən elmdir. Bu anlamda geosiyasət elminin nəzəri səviyyədə əsas postulatı sivilizasiyanın növünü onun coğrafiyasının müəyyən etməsi ilə bağlıdır. Yəni landşaft, iqlim və məkan strukturu burada müəyyənədicə rol oynayırlar.

Ümumi səviyyədə geosiyasətdə iki sivilizasiya növü müəyyən edilmişdir – dəniz (ada) və quru (kontinental). Bunlara uyğun olaraq sivilizasiyanın dəniz növünə aid olan xalqlar ənənəvi olaraq daha dinamik, texnoloji inkişaf etmiş, novatordurlar ki, bütövlükdə ticarət tipli cəmiyyət formalaşdırırlar. İnsanları isə eqoizmə və fərdiliyə meyilli olurlar.

Buradan məntiqi olaraq belə ümumi nəticə hasil etmək olur: geosiyasət obyektiv mövcud olan məkan bütövlüyünü üzə çıxarır ki, onun siyasi mənası olur. Həmin əsasda geosiyasəti qlobal miqyasda siyasi coğrafiya adlandırmaq olar. Siyasi coğrafiya isə özlüyündə dövlət səviyyəsində siyasi təşkilatın ərazicə qanunauyğunluqlarını öyrənir. Deməli, geosiyasət həm konsepsiyadır, həm də fəaliyyət obrazıdır. Güclərin geosiyasi nisbəti onun izahedici və proqnozlaşdırıcı funksiyalarına daxildir.

Xəzərin geosiyasi tədqiqinin
özəllikləri

Bu məqamda hansı səbəblərdən Azərbaycan Prezidentinin geosiyasətin elm kimi bir sıra nəzəri-konseptual xüsusiyyətləri üzərində dayandığını dərk etmək olur. Həmin izahlar birbaşa Xəzərin geosiyasəti konseptinin formalaşdırılmasının nəzəri-metodoloji bazasını yaratmaq üçündür. Yəni Prezident İlham Əliyev geosiyasət elmi ilə bağlı maarifləndirici iş aparmır, əsas məqsədi həmin elmin elə xüsusiyyətlərini qısa izah etməkdir ki, onlardan konkret Xəzər regionu ilə bağlı elmi konsept hazırlamağın nəzəri əsası olsun.

Bir qədər də dəqiqləşdirsək, Prezident İlham Əliyev Xəzərin geosiyasi konseptinə ümumi səviyyədə sivilizasiya növü prizmasında yanaşmışdır. Bu zaman coğrafi, tarixi, siyasi və dövlətin strateji potensialına təsir edən, qarşılıqlı əlaqədə olan

digər faktorları kompleks halında tədqiq etməyə üstünlük vermişdir.

Həmin yanaşma çərçivəsində Prezident İlham Əliyev tədqiqinin konkret konseptual xüsusiyyətlərini təqdim etmişdir. Onları aşağıdakı kimi müəyyən etmişdir:

- *Xəzər regionunun geosiyasi əhəmiyyəti onun sivilizasiyalar və qitələrin kəşf-məsinə yerləşməsi ilə;*
- *Karbohidrat ehtiyatlarının iqtisadi və siyasi-strateji əhəmiyyəti ilə;*
- *Digər qiymətli təbii resursların iqtisadi dəyəri ilə;*
- *Həmin təbii ehtiyatların istifadəsinə uyğun olan təsərrüfat və başqa fəaliyyətlərlə müəyyən olunur.*

Vurğulanan əsas əlamətlər geosiyasətin birbaşa Xəzər regionuna tətbiqinin daha konkret nəzəri dairəsini təşkil edirlər. Bu, dövlət başçısına tədqiqi bir qədər də konkretləşdirməyə və əsas mexanizmləri müəyyən etməyə imkan vermişdir.

Bu baxımdan Prezident İlham Əliyevin tədqiqatının nəzəri-kateqorial aparatının nüvəsini təşkil edən geosiyasi anlayışları müəyyənləşdirməsi çox maraqlıdır.

Maraqlar

Prezident İlham Əliyev əsərində Xəzərin geosiyasətinə milli, dövləti və dövlətlərarası (koalision) maraqlar kontekstində yanaşmışdır. Həmin maraqlar ümumilikdə geosiyasətin əsas anlayışlarındandır. Kitabda vurğulanır ki, dövlət maraqlarının əsasını ənənəvi olaraq ölkənin siyasi müstəqilliyi və fiziki mövcud olması təşkil edir. Bu o deməkdir ki, Xəzəryanı regionun hər bir dövlətinin özünüqoruması və siyasi müstəqilliyi təmin etməsi geosiyasi maraqları təmin etmək baxımından onların təbii hüquqları kimi qəbul olunmalıdır.

Bu, müasir geosiyasi mərhələdə olduqca vacib şərtir və Xəzəryanı regionu üçün prinsipial əhəmiyyət daşıyır. Burada dövlət ərazisinin saxlanması və sərhədlərin hərbi-siyasi toxunulmazlığının təmin edilməsi mühüm məqamı təşkil edir. Əlbəttə, həmin yanaşma çərçivəsində vətəndaşların təhlükəsizliyinin və rifahının təmini də ön sıraya çıxarılmalıdır.

Dövlət maraqları ilə bağlı vurğulanan bütün xüsusiyyətlər kompleks halında ölkənin geosiyasi və geoiktisadi gücünün məqsədyönlü möhkəmlənməsinə xidmət etməlidir.

Aydındır ki, yuxarıda qeyd edilən anlamda dövlət maraqları ilə milli maraqlar üst-üstə düşür. Həmin özəlliyi əsərində ayrıca vurğulayan Prezident İlham Əliyev insan hüquqlarının gözlənilməsi məsələsinə də önəm verir, yəni vətəndaş cəmiyyətində dövlət və milli maraqların üst-üstə düşdüyünü yazır. Milli maraqların özünə gəldikdə isə, burada hansı konsepsiyaya üstünlük verilməsindən çox şey asılıdır.

Məsələn, geosiyasi kontekstdə hakimiyyət uğrunda sonsuz mübarizəni labüd edən yanaşma vardır. Bu yanaşma regionda birləşdirici rol oynaya biləcək mühitin yaranmasına ciddi əngəl törədir. Milli maraqlara institusional-hüquqi yanaşma isə qanunlar əsasında münasibətlərin tənzimlənməsinə yol açır ki, onun da müsbət nəticələr verməsi mümkündür.

Buradan avtomatik olaraq milli və regional miqyasda milli təhlükəsizlik məsələsinə keçid etmək olar. Milli təhlükəsizlik Prezident İlham Əliyevin “Xəzərin geosiyasəti” konseptində vacib yer tutur.

(ardı var)

Füzuli QURBANOV,
XQ-nin analitiki,
fəlsəfə elmləri doktoru